

Весна ВУКИЋЕВИЋ-ЈАНКОВИЋ*

НАУЧНИ ДОПРИНОС РЕЦЕПЦИЈИ ЛАЛИЋЕВОГ КЊИЖЕВНОГ ДЈЕЛА

(*Михаило Лалић* Радомира В. Ивановића и *Поетика Лалићеве
џрилоије* Татјане Бечановић)

Сажетак: Радомир Ивановић је аутор који је, у оквиру наше књижевне критике, објавио највећи број књига и студија о Михаилу Лалићу. Вишедеценијским проучавањем и мултипоетичком анализом изграђивао је систем вредновања овог писца, првенствено кроз особености његовог стваралаштва које су недовољно истицане, праћећи постепене метаморфозе и дајући сумарну скалу вриједности. Синтетична студија о Лалићу склопљена је од двије Ивановићеве монографије — *Романи Михаила Лалића* (1974) и *Писање као судбина* (1994) и надограђена новим прилозима. Слиједиће савремена теоријска утемељења, Радомир В. Ивановић инсистира на различитим, често дисперзивним, моделима читања, показујући неисцрпност семантичке равни проучавања Лалићевог књижевног текста.

Татјана Бечановић у својој монографији *Поетика Лалићеве џрилоије* (ЦАНУ, 2007) разматра Лалићеву стваралачку парадигму и заокружује је са позиције научно утемељеног и јасно систематизованог аналитичког становишта, које указује на постојање трилогијског јединства Лалићевих романа *Зло џрољеће*, *Лелејска Гора* и *Хајка*. Указујући на стратификовани модел структуре текста који циклус интегрисхе у *нарађивну цјелину вишеј реда*, ауторка предочава и посебну вриједност оваквог моделативног приступа — валидну рецепцију и интерпретацију, које су утемељене на ријеткој сензибилности усмјереној ка уочавању асимилационих и дисимилационих чинилаца Лалићеве поетике.

Кључне ријечи: *монографија, роман, џоетика, естетика, рецеиција, инђерђређиација*

Својим монографијама о Лалићу, као и великим бројем радова о овом, несумњиво најзначајнијем црногорском писцу XX вијека, академик Радомир В. Ивановић дао је неодужив допринос науци о књи-

* Доц. др Весна Вукићевић-Јанковић, Универзитет Црне Горе, Филозофски факултет, Никшић

жевности, заслуживши позицију најплоднијег научног посленика у овој области. Вриједност његових прилога у конституисању црногорског, али и јужнословенског књижевнонаучног канона, огледа се у ријеткој способности да, мајсторским маневром, на основу претходних аналитичких судова и разматрања, надогради нов — самосвојан и широко обухватан модел проучавања књижевног дјела.

Синтетична монографија *Михаило Лалић*¹ представља диптихон — органску синтезу монографија *Романи Михаила Лалића* и *Писање као судбина (Поеџика Михаила Лалића)*. Она је израстала током три деценије ауторовог промишљања Лалићевог опуса, дијелом пратећи сâм настанак/продукцију Лалићевог дјела, што је и условило извјесну методолошку дивергенцију, односно разноликост приступа дјелу, а у зависности од постављеног циља или система циљева. Да би постигао кохерентност и заокружио замишљену конструкцију, аутор је у Трећи дио новонастале монографије уврстио оглед *Илузије стварарања и сазнања (Лалићева међурајина нараџивна ѝроза)*, као и двије касније настале студије *Подношљив облик несавршенства (живојина и стваралачка ојредјељења Михаила Лалића)* и *Велики механизам зла у Лалићевом књижевном дјелу (дојринос ѝроучавању факције у ѝрози Опраштања није било)*.

Специфичност ауторовог конструкционог поступка је у новодобијеној, самосвојној поетици изграђеној на концепцији односа претекст, контекст, надтекст. Наиме, обје монографије, по наводу сâмог аутора *чине неодојиви аналитички дийџихон*, поетолошку цјелину у којој је прва књига посвећена романескном секстету (*Свадба, Зло ѝрољеће, Раскид, Лелејска ѝора, Хајка, Прамен џаме*), те служи као претекст другој, која је претежно посвећена тетралогии: *Рајина срећа, Зайџоцици, Докле ѝора зазелени и Гледајући доље на друмове*), затим романима из посљедње фазе стваралаштва (*Одлучан човјек и Тамара*), као и осталим дјелима, неопходним за заокруживање поетолошки засноване расправе (аутограф *Сâм собом*, драма *Поражени* и двије књиге фрагментарне прозе — *Прелазни ѝериод и Пруџом ѝо води*). Трећи дио монографије представља покушај засвођивања Лалићевог полиграфског опуса, како кроз ауторову имплементацију касније насталих прилога и студија, тако и кроз најаву

¹ Радомир В. Ивановић: *Михаило Лалић*, Изабрана дјела, књига 6, Пегаз — Змај, Бијело Поље — Нови Сад, 2004. *Романи Михаила Лалића*, објављена 1974. године, која служи као претекст другој, која је под називом *Писање као судбина (Поеџика Михаила Лалића)* из штампе изашла 1994. године. Сви цитати биће навођени према овом издању.

нових истраживања. Ријеч је, заправо, о *неодуженом дују према Лалићу*, како то Ивановић истиче у поговору (стр. 545–547).

Вишедеценијским проучавањем, Ивановић је изграђивао систем дешифровања и вредновања овог писца, првенствено узимајући за циљ сопствене мултипоетичке анализе и оне особености његовог стваралаштва које су се наметале својом семантичком функцијом, или биле недовољно истицане (однос према времену, простору, фантастици, средини, природи, анализи стваралачког поступка, иновацијама у најновијем роману, проблему усамљености, визуелизацији, симболима...), пратећи Лалићеве стваралачке метаморфозе (критички реализам, затим социјални реализам и заокрет према фантастичном реализму) и дајући сумарну скалу вриједности. Слиједећи савремена теоријска утемељења, аутор инсистира на различитим, често дисперзивним, моделима читања, показујући неисцрпност семантичке равни проучавања књижевног текста, а тиме и потребу за свеобухватним, односно интегралним представљањем и проучавањем. Ивановићу је, дакле, циљ да покаже како не постоје повлашћени теоријски модели, већ да срођавање са дјелом и писцем условљава читање као непрекидан процес контекстуализовања и реконтекстуелизовања значења. Тим прије што се *романсијерски ојус Михаила Лалића проишиви пошћуном аналићичком дешифровању (исцрћљивању шексћуалних и конћексћуалних значења)* (стр. 11).

Користећи све расположиве углове посматрања Лалићевог опуса, аутор је настојао да проникне у пишчева естетичка, поетолошка и креативна, а затим и у његова филозофска, егзистенцијална и етичка одређења. Томе је у значајној мјери допринио и привилеговани положај овог *писца о књијама*², који је проистекао из Лалићевог гледања на ње-

² У посвети књиге *Прелазни период* Лалић је записао:

*Радомиру В. Ивановићу,
писцу књија о књијама,
ево књије која не мора да се чита
од поћейка према крају:
може и друкчије, може и обрћино. —
Њен се писац одмарао од линеарној
пријовиједања, а читалац и
критичар нек се сналазе како им
је воља.*

га као на непристрасног критичара, затим и рецензента, али и из пријатељског повјерења — што му је омогућавало увид и у нека пишчева необјављена дјела. Осим непосредно доступног ауторовог исказа о дјелу (метатекст), најчешће есејистички интонираног, Ивановић се послужио и пишчевим бројним новинским и часописним интервјуима, забиљеженим изјавама на јавним трибинама и пријатељским разговорима које је водио са Лалићем током готово три деценије (што је, разумљиво, најважнији извор теоријских уопштавања).³ Ивановићевој истраживачкој призми нијесу промакли ни необјављени дјелови Лалићеве фрагментарне прозе, чији највећи допринос види у радикалној промјени стваралачке парадигме (заокрету од интегралне ка фрагментарној прози), али и у трансформацији стваралачке моћи писца (при чему *креативна, имитативна* моћ припада интегралној, а *креативна, интелектуална* фрагментарној прози). Основни циљ овако постављеног научног промишљања је проналажење свих релевантних фактора за употпуњавање мозаика Лалићевог *стваралачког и физичког постојања без којих би он био немогућ* (стр. 543).

Идући трагом изнесених ставова о стваралаштву писца, уз непрекидно преиспитивање парадигматских равни тумачења, а који постојано осцилирају између парадигматских обиљежја текста (укључујући и стилистичку раван анализе) и њиховог надређеног, теоријски јасно утемељеног нивоа значења, Ивановић нуди могућност алтернативних интерпретација, постављајући у релацијску раван науку о књижевности, онтологију и филозофију науке. При томе, особито му је стало да читаоцу понуди бар дјелимично нов модел читања, истичући готово неисцрпно трагање за *појединачним значењима*. На овај начин, он непрестано тежи испуњењу самосвојног тоталитета истраживачких могућности (о томе свједоче и многобројне напомене о циљевима проучавања, који су остављени другој теми и новом приступу), али примјењује и самокоригујући метод, без кога нема добро утемељеног научног суда. Крајњи циљ оваквог приступа је не само у томе да код читаоца изазове *задовољство читања*, већ и да пројектује изазов за нова критичка и теоријска промишљања.

³ „Чување аутономности стваралачког свијета може објаснити чињеницу што је Лалић, током двије и по деценије познанства и пријатељевања, одлучно одбијао да заједнички направимо *Књију разговора* о свим релевантним аспектима његове животне и стваралачке визије...”, стр. 492.

Ивановић разликује двоструко подручје поетолошке идентификације — поетику романа и романсијерову поетику. Овакав приступ има утемељење у сáмом тумачењу оквира Лалићевог стварања или полазишта са којег он пројектује сопствени књижевни материјал. Ријеч је о интегралном реализму као једном од темељних Лалићевих поетолошких циљева, односно његовом прихватању брехтовски ангажованог опредјељења, које поред естетизације, захтијева и процесе социјализације и/ли демократизације књижевног остварења. На другој страни, Ивановић настоји да његова промишљања о експлицитној поетици писца, као врста бочног освјетљења ка иманенцији и есенцији дјела, буду у складу са Лалићевим ријетким ванлитерарним интервенцијама које су имале за циљ да помогне у процесу тумачења оствареног.

Определивши се за хронолошки условљену интерпретативну стратегију у односу на динамику објављивања дјела, аутор успијева да ухвати одразе Лалићевих поетолошких и креативних метаморфоза, тако да као резултат настаје *релативно нов однос стварања и промишљања о оствареном*. Аутор сматра да су управо *методи књижевне еџезе и најновија књижевнонаучна лиџература примјерени проучавању Лалићевој, родовски и жанровски веома разнородној дјела, а посебно романима као рејрезенџу његових стваралачких способности* (стр. 226). Дакле, иако се бавио публицистиком, поезијом, критиком, сценаријом, есејистиком, путописном и приповједачком прозом и драмом, за остваривање своје *глобалне идеје* Лалић је изабрао роман за најпогоднији књижевни медијум за саопштавање синтетичких слика и бројних еманација егзистенције.

Прецизним огољавањем структуре Лалићевих романа, проницањем у значења ауторове аутентичне поетике и бројних других естетичких и поетолошких опредјељења, Ивановић као основне премисе издваја: *схваћање умјетности (романа) као непрекидног процеса и облика ангажованог ствараоачевог присуства у времену; антропоцентричну концепцију свијета, односно изједначавање умјетности и револуционарне чина; усавршавање развоја романа џемајским, мојивским и џехничким иновацијама; надмоћ најшире ејске форме — романа над осталим родовима и књижевним врстама; моћности повратка, дојуне и дораде романа у складу са новим, обојаненим и стваралачким искуствима романсијера; џодности романа за уношење бочних значења, односно савременијих џумачења и на крају, схваћање романа као докуменџа о одређеном времену* (стр. 226–227).

Метапоетска значења (ту се огледа сличност са Његошевим дјелом) Лалић пројектује антитетском бинарном симболиком (на примјер, су-

протставља свјетло и таму, као шире појмове од добра и зла — јер добро је и у тами, и обратно). Ово доприноси семантичкој дисперзивности казивања и отворености за многострука тумачења. Лалић исказује сумарна искустава, која проширује филозофским тумачењима, да би као општу суму свих знања, завршетак носио печат аутоноезиса. Разлажући композициону схему романа, Ивановић истиче концентрично устројство поглавља, али и сâмих романескних јединица, чија је симболизација, иако очигледна, потпуна само у односу *дио–цјелина–дио*. Он као глобалне симболе истиче и анализира наслове романа, дјелове романа, појединачне слике и представе, чинећи да они, овако транспозиционирани *йрерасџају у велику симфонију*. Глобални симболи доприносе сугестивности Лалићевог дјела: *свадба* — револуција, *зло йрољеће* — рат, *раскид* — смрт, *Лелејска йора* — истовремено реални и имагинарни простор страдања, *хајка* — човјекова свевремена судбина, *йрамен йапе* — зло које се надвило над човјеком и сл. Постављеним фокусом, Ивановић долази до сâме сржи, односно есенције Лалићеве симболизације и поетизације. Овако постављен истраживачки задатак омогућио је аутору монографије не само проналажење глобалних симбола Лалићевог поетског израза (који се намећу као битан претекст његовој романсијерској прози), већ и указивање на *дейое* његове *вербалне енерџије*, у смислу истицања досада неистражених квалитета и премиса Лалићевог стваралачког сензибилитета. На овом нивоу, битном за савремено утемељену књижевнонаучну перспективу, можемо говорити о *реакџуелизовању* одређених садржаја и значења Лалићеве поетике и естетике, тим прије што се она, по спознаји аутора, али и по природи ствари, опира потпуном научном дешифровању (као, уосталом, све велике творевине људског ума).

Ивановић је заокупљен рјешавањем низа онтолошких проблема које нуди Лалић својим дјелом, а чија су рјешења уткана у антропоцентричну концепцију пишчеве романескне продукције и утемељена у низ ванвремених или свевремених егзистенцијалних питања. При томе, значајну компоненту у Ивановићевом *одйонейџању йајне* књижевног дјела, у откривању флуидних значења у текстуалним, надтекстуалним и метатекстуалним оквирима, чини коришћење свестране научне апаратуре, уз употребу семантичког метајезика у процесу конституисања пишчеве експлицитне поетике, као и иманентне поетике његовог дјела. У томе се види Ивановићев покушај да се постигне ново и сврсисходно уопштавање на плану трагања за истинитом теоријом, као и обогаћивање рецепцијских и интерпретативних модела — уз коришћење укупног по-

тенцијала имагинативне, критичке и експерименталне домишљатости, аналитичких и теоријских разматрања и уз плуралистички однос према науци о књижевности.

Образложење за порив повратка већ објављеном дјелу и ризик од упуштања у свијет умјетничке дораде, Ивановић надахнуто коментарише: *Враћање већ објављеном делу ограз је сиваралачкој шемџераменџа, доказ да се сва 'сеизмичка креићања' нису смирила, да обиље 'сировинске трађе' није остављено као некорисно наслеђе за неки нови покушај. Књижа не оставља аутора, као што се чини. Она поново постоје разлој сиваралачкој бури, уземирењу, васиостављању никад до краја исказаној круја истина о живоју... Ројор чииаве акције је — дуј свеју соистивеној дела, незадовољство које аутор осећа ... и, изнад свеја, вера да се у новој верзији може у дело трансоновати мноо више живојне трађе, да ће оно, у шом новом виђењу, донети обиље умјетничке симболике, чиме се аутоматски наново вреднује целокујни књижевни ојус, преиспитује ствара и истовремено ствара нова скала књижевних вредности* (стр. 100).

Посебно освјетљење, у интегралном Ивановићевом приступу дјелу, пружа генеза *оствареној*, садржана у дијалектичком развоју аутора, односно сâмог књижевног текста, са освртом на узрочно-посљедичне токове свих чинилаца који су ту генезу омогућили. Пут у непрегледно подручје тумачења Ивановић спроводи кроз *суочавање чињеница писца, времена и дјела*, при чему *искуство тексџа* обједињује подстицаје, дотицаје, утицаје, трансформацију и трансфигурацију глобалних симбола, транспозицију поетских идеја, непрестану прегнантност идеја водила, позитивну и негативну валоризацију. Отвореност и незавршеност Лалићевог дјела (као израз пишчеве експлицитне поетике), условљава и незавршеност Ивановићевог промишљања о њему. У складу са постављеним моделом проучавања, он тежи идеалу *мудроносне криџике*, односно, настоји да оствари тоталитет који би нам пружио привилегију да у једном даху и једним погледом сагледамо ону *бескрајну и недољедну мнооиструкост* и *разноврсност* појава у људском живоју и у друшћивеним односима.⁴

Распон Ивановићевог истраживања и интересовања креће се од науке о књижевности до филозофије науке (или науке о науци). При то-

⁴ Иво Андрић је записао: *Истински мудар био би онај човек који би у свакој прилици и у сваком иренуџку имао пред очима бескрајну и недољедну мнооиструкост и разноврсност појава у људском живоју и у друшћивеним односима, и који би се џим сазнањем стјално и доследно руководио у сваком мишљењу и свим својим постојцима. О категорији мудроносности надахнуто пише Радомир В. Ивановић у монографији Андрићева мудроносна проза, ИТП Змај, Нови Сад, 2006.*

ме је неспорна његова способност асимилације *духа времена* и понирања у ствараочеву визију, кроз истовремено пројектовање сопственог доприноса моделовању поетике и естетике свијета књижевности уопште. Тако, на примјер, радикалну промјену Лалићеве стваралачке парадигме Ивановић свједочи кроз расцјеп *чистиоше удјеђења и етичкој идеализма*, што је на плану креације довело до промјене *улоја и функција идеолошкој и књижевној дискурса*. Заправо, како то Ивановић из позиције свједока Лалићеве метаморфозе наглашава, до таквог заокрета довело је, у другој развојној фази *‘рајино и мирнодојско лудило’*, како је *сам њоворио, хаотиичности ‘краја вијека’* или *‘инфаркџиној сџољења’*, *џојлава антиројолошкој џесимизма*, [...] *расуло свих џозиџивних вриједности (џоседно моралних), доминација неџаџивне уџоџије* (стр. 492). Овдје није тешко примјетити емоционални естетизам Ивановићев — супостојање емпатичког и научног дискурса, који прераста у својеврсну апологију Лалићу: *Као сџоџички оџџимистџа, џисаџ се џри крају живоџа џокушао да оџуџре сировом и суровом ‘ланџу истџориџских несређа’ свом својом инџелекџуалном и креаџивном енерџијом дранеђи, џонекад и наивно, идеалисџички схвађене вриједности џозиџивне уџоџије. [...] С џуним џравом за Лалиђа се може ређи осјеђао џулс времена, џеџове истџориџске џрекреџиџнице, џе да је у есџетџичком смислу џо џосљедњи изданаџ романџичарски схвађене чистиоше удјеђења и етичкој идеализма. Он је истџински изданаџ оне лиџије духовној развоја која заџочиње Њеџошем, насџавља Марком Миђановим Поџовићем, а завршава дјелом и чином Михаила Лалиђа, у најдољој џрадиџији акџивистџичке филозофије и џаџџриџархалне и скриџивне кулџуре у џосљедња два вијека* (стр. 492–493).

Ивановићево промишљање о Лалићу посједује свјезину критичког ре/валоризовања. Задатак посленика у области науке о књижевности, посебно књижевног критичара, јесте да избјегне замку коју пројектује *оџуђена* позиција, односно креирање сопствене надоградње текста, које је, по природи ствари, самостална (субјективна) визија и као таква раскида све везе са ткивом из кога је проистекла. При томе, од неопходног значаја јесте критички сензибилитет и примјереност лексичког материјала изабраној умјетничкој грађи. Ивановићев методолошки плурализам у тумачењу заснован је на срођавању са текстом, на једној страни, док је на другој условљен развојем модерних научних метода и могућности. Можемо тврдити да би методолошка једностраност неумитно ограничила и истраживачке домете аутора. Отуда Ивановић непрекидно упозорава на заблудност рас/тумачивости врхунских књижевних дјела (какво остаје Лалићево), чак и након деценија трагања за *џраницама џумачења*.

Надахнут апсолутном вјером у смисао и трајност Лалићевог стваралаштва, Ивановић је укупним научним дјеловањем показао риједак таленат да кроз егзистенцијалну сферу књижевног дјела досегне и предочи његову есенцију, односно најфинији супстрат поетског бића. На другој страни, Ивановић истиче да дјело таквог писца представља непрестани поетолошки изазов, јер се опире коначном тумачењу и цјеловитом исцрпљивању текстуалних и контекстуалних значења и зрачења. Он истиче да је роман, или више романа, *мојуће шумачији само у основним њремисама, никако са њреџензијама да се њемаџика сасвим исцрџе* и да је управо у томе *чар њоновној враћања Лалићевог делу* (стр. 98). Овако постављен задатак захтијева посједовање изузетно снажног ерудитског енергетског депоа, који обједињава посједовање *креативне, интелектуалне и, посебно, инџуиџивне* аналитичке енергије. Синергијским напором — интелекта, креације и инвенције, Радомир В. Ивановић доказује неопходност непрекидног пулсирања истраживачке свијести, њену еластичност у односу на естетско достигнуто, супрапозицију у тријади коју чине — значење текста, читалачки сензибилитет и критичко промишљање, метапозиционирање у полемичким токовима, осјетљивост за пишчеве метаморфозе, потребу за *бочним освјеџавањем* текста, као и тражење ванвременог *знака смисла* конкретно одабраног књижевног остварења.

Особеном лакоћом писања Ивановић успијева да разгрне наталожене слојеве пишчеве иманентне и експлицитне поетике, да раствори опну његових психолошких, естетичких, креативних и егзистенцијалних *аџорема* и процесом *есенцијализације* освијетли однос парадигматских и синтагматских оса Лалићеве наратије. Другим ријечима, његов константни мисаони и сваралачки напор усмјерен је ка систематичном проучавању и разрјешавању неразмрсивих зрачења и значења непрекидно пулсирајуће семантичке равни Лалићевог књижевног дјела.

*

Татјана Бечановић припада проучаваоцима Лалићевог књижевног текста чија тумачења, захваљујући изабраном научноистраживачком моделу, годинама завређују пажњу читалачке публике. О томе свједочи њена, по много чему изузетна монографија *Поетџика Лалићеве џрилоџије*.⁵ Предмет ове наратолошке монографије је предочавање трилогијске по-

⁵ Татјана Бечановић: *Поетџика Лалићеве џрилоџије*, ЦАНУ, Подгорица, 2006. Сви цитати биће навођени према овом издању.

зиције којом су ознаковљени романи *Зло њрољеће*, *Лелејска њора* и *Хајка*, а који, према мишљењу већине проучавалаца, представљају најбоља остварења Лалићевог књижевног опуса.

У уводном дијелу монографије ауторка даје реконструкцију најбитнијих књижевнокритичких опсервација о Лалићевим дјелима у периоду који обухвата готово пола вијека, уз указивање на неосјетљивост претходних критичара Лалићевог опуса за постојање трилогијског јединства романа *Зло њрољеће*, *Лелејска њора* и *Хајка*, иако су поједини аутори уочавали постојање неке *врсте њрилоије* (Бранко Поповић), *неформалне њрилоије* (Јован Деретић), *њрилоијске замисли* (Радован Вучковић), затим постојања семантичког јединства *Злој њрољећа* и *Лелејске њоре* (Александар Петров)). Ауторка категорично брани увјерење да се на *нивоу њрилоијској сисџема усјосџавља јединсџвено и њрилично комџакџно семанџичко њоље*, да је трилогија заправо *формална*, а не *‘неформална’* (мада, са *нешџо најлашенијом ауџнономијом семанџичких њодсџрукџура*), те да је, на вишем нивоу анализе, неопходна реконструкција *њоеџике новонасџалој семанџичкој сисџема* (уп. стр. 11, 14–15).

Ауторка прелази на подручје Лалићеве поетолошке идентификације у оквиру послијератних поетичких концепција, односно осврт на дифузну књижевну продукцију након Другог свјетског рата, при чему је од посебне важности указивање на битне промјене у оквиру његове стваралачке парадигме — заокрета од традиционалистичких ка модерним концепцијама, који условљава усложњавање поетике реализма (уношење митских, архетипских, фантастичних, психолошких елемената) и тежи интегралном приступању стварности (јединство факције и фикције). Уводни дио заокружује осврт на аутореференцијалне премисе које нуди Лалићева експлицитна поетика (дата на основу фрагментарне прозе — есејистичких, мемоарских, медитативних и биографских списа, као и интервјуа), што доприноси прецизнијем освјетљавању Лалићевих романсијерских поступака и даје утемељење схватању романескних цјелина као подсистема у оквиру постављеног модела трилогијског семантичког система.

Татјана Бечановић (као и Радомир В. Ивановић) инсистира на чињеници да је начело *анџажованосџи* суштинско обиљежје како његове експлицитне, тако и иманентне поетике, при чему се јасно увиђа да оно истовремено превазилази идеолошки наметнута ограничења, што је *сачувало иманентну лоџику и кохеренцију већине Лалићевих џексџова*, *њоседно њрилоије*, *од њоџубној уџицаја идеолоџије и обезбедило им висок сџеџен уметџничке џрансџозиције и сџеџске вредносџи* (стр. 198).

У складу са постављеним циљем, Татјана Бечановић истиче потребу ишчитавања Лалићевих романа на различитим нивоима семантичкоструктурне и функционалне анализе. Полазишна тачка нараторског тумачења сваког појединачног романа као пулсирајућег сегмента самог циклуса јесте приповједачка ситуација, односно систем тачака гледишта којој ауторка прилази као кључном проблему наративне структуре, а који представља иницијално језгро свих нивоа анализе, од композиције, преко организовања времена и простора, моделовања ликова, затим употребе специфичних говорних модуса и стилских модификација до идентификације и трансфигурације глобалних симбола текста. Симултаност приммијењених поступака омогућила је предочавање реверзибилности поетских ознака, при чему ауторка указује на битна својства у процесу трансформативног и трансфигурационог процеса.

Из појединачно постављених стојерних пунктума, односно семантички пулсирајућих тачака обраде сваког романа, ауторка обликује стратификовани модел структуре текста који циклус романа *Зло њрољеће, Лелејска њора и Хајка* интегрише у *нараџивну цјелину вишеј реда*. Значењска поља сваког романа пројектују се, а затим и укрштају са остала два, чинећи да се подструктуре образују као три радијациона језгра, из којих се пројектује јединствена, троструко уланчана синтагматска оса. На овај начин се поливалентно поље романескних структура прелама и рефлектује на два нивоа. На једном, обухвата широк спектар аутономно посматраних значења, док на другом интегрише значењске нивое свих структура, творећи компактну цјелину, чије трилогијско утемељење твори структуру вишег реда.

Са становишта *Поетике ѡрилоије*, Татјана Бечановић отвара пут до сваког сегмента структуре, при чему се трилогијски структурирана цјелина читаоцу отвара као неминовно успостављени синтетизујући модел. Он спонтано израста из уланчаног садејства и неприкосновене кохеренције на нивоу свих подструктура. У вези са тим, ауторка наглашава Лалићеву *склоност ка цикличној орјанизацији свој књижевној ојуса, о чему сведочи како наведени ѡрилоијски циклус ѡако и каснија ѡеѡралоија о Пеју Грујовићу, која ѡказује виши сѡејен комѡакѡности и целовиѡости неѡ ѡрилоија [...]*, тако да тиме објашњава чињеницу да је *и у књижевној криѡици ово друѡ, ѡеѡралоијско јединство мноѡ ѡоѡиуније образлајано* (стр. 153).

Овако утемељен модел обраде књижевног текста продукује и потребу читања Лалићевих романа: а) по моделу семантичке аутономије текстова и б) по моделу њиховог разматрања у оквиру трилогије, што доприноси

интеграцији семантичких подструктура у јединствен структурни систем (а ово, опет, отвара пут ка синтетичном поимању Лалићеве поетике).

Сужавање поља посматрања упућује ка прецизној структурној интерпретацији, а осцилирање значења ка семантичком приступу. Ово управо кореспондира са екоовским посматрањем естетске функције као *осцилирајуће вјероватноће*, која сопствену физиономију остварује у сарадњи са моделовањем интегралног свијета књижевног дјела. При томе, ауторка поставља упоришне сегменте трилогијског уланчавања, при чему инсистира на томе да се *Зло њрољеће* мора схватити као пролегомена, *Лелејска њора* као семантичко језгро и композициони центар, док *Хајка* отвара епилошки контрапунктум, јер заокружује трилогијски систем и пројектује даља циклична укрштања. При томе, значајна за разумијевање и уочавање јесте и сама семантичка пројекција наслова романа, јер се у насловљавању лајтмотивски оличава *семантичка сџрукџура* зла, у њрвом случају *везана за временску, у друџом за њросџорну каџеџорију, а у џрећем за збивање* (стр. 157). На тај начин, трилогија добија све ознаке *џџвореноџ дјела*, чије се границе тумачења налазе на пољима укрштања појединачних и трилогијских значења. При томе је од изузетне важности помјерање перспективе којој доприноси уланчавање тачака гледишта, првенствено због чињенице да у *Хајци*, захваљујући успостављеној приповједачкој ситуацији, многи маргинални ликови знатно усложњавају своју позицију.

Постављајући модел семантичке структуре трилогије на ниво парадигматских, а не синтагматских оса три романа, ауторка предочава да се почетак *Злоџ њрољећа* и крај *Хајке* узимају као почетак и крај трилогије, чинећи њене формалне границе (уз напомену да је ријеч о припадности аутономним подструктурама и различитим сижеима); при чему се принцип уланчавања ослања на темпорални схематизам појединачних романа — тако да је редосљед ишчитавања романа одлучујући фактор за успостављање јединственог семантичког поља: *Тродимензионални џџексџ џрилоџије насџаје као семантичко укрџџање и уланчавање џџри релативно самосџална џџексџа. Дакле, њена синџаџмаџска оса џрџанизује се комбиновањем џџри ауџономне сџрукџурне јединице у оквиру којих џосџоје ауџономни сисџеми уланчавања, џдносно џоседне синџаџмаџске осе. Тако џроблеми насџају већ џриликом дефинисања оквира џрилоџије. Наиме, џочеџак романа *Зло њрољеће* не може се једносџавно џредџџи као џролошка, а крај *Хајке* као њена еџилошка џраница, јер се између џџих оквира не образује јединсџвен сиже. На синџаџмаџској оси џџексџ џрилоџије се џрџанизује на џринцију џрисаједџњавања еквиваленџних сеџменџа, џџо јесџ романа, али на њихово уланчавање уџичу и нека доџун-*

ска уређења која су *по тирилој реченична, јер намећу одређена ораничења* *процесу уланчавања и условљавају позицију свакој појединачној романа у тирилојском низу. Наиме, комбиновање романа у тирилојском циклусу условљено је дојунским ораничењем које намеће јединствени темпорални низ формиран на нивоу тирилоје, па би свака комбинација која одстоји од редоследа: Зло прољеће, Лелејска јора и Хајка, пореметила целиности и кохезивности семантичкој поља тирилоје* (стр. 207–208).

При томе је од изузетне важности чињеница да циклична организација текста води ка усложњавању структурних елемената на нивоу метатекста. Ауторка наглашава да кретање иконичког знака ка симболичком условљава појачану арбитрарност језичког знака, што појачава метатекстуалност трилогије у односу на дјела прошлости, установљава симболички поредак и медитативно-пројективни ниво, док његово кретање у супротном смјеру — ка индексном, води конкретизацији, односно активирању емотивности и укидању медитативности исказа. На такав начин се, Лотмановим трагом, успоставља супрапозиција митолошког (када се у сижеу, тј. приповиједању текст моделује као универзум) и фабулативног аспекта сижеа (који одражава епизоду из стварности), што води јасном конститисању семантичких структура на нивоу трилогије. Трансформација кодова у оквиру појединачног текста ствара још један пулсирајући контрапунктум, тако да се њихова семантичка дисперзија у трилогијском оквиру усложњава до нивоа универзализације, односно есенцијализације парадигматских значења. Овакав приступ доприноси откривању флуидних значења у текстуалним, надтекстуалним и метатекстуалним оквирима, што резултира тиме да се сама трилогија *организује као јорука о хаотичности универзума, о неред у као космичком закону, и о злу као айсолујном јосјодару јросјора, чему посебно погодује хронојой рајна као модел пако уређеној, односно неуређеној светиа, модел у коме је најлакше уочити ојшће законе ејзисјенције и универзума...* (стр. 184). На тај начин, ентропија постаје знак смисла и утиче на обогаћивање логоса поетског текста антропоцентричним и есхатолошким пројекцијама. Лајтмотивску егзистенцију семантике зла у оквиру трилогије ауторка везује за временску равн (Зло прољеће), односно просторну категорију (Лелејска јора), а затим указује на њено транспоновање у *само здивање (Хајка)*.

Ауторка закључује да се моделовање трилогијског семантичког система не утемељује само у тематско-мотивској јединствености романеских јединица, него да почива и на подударностима моделативних поступака и техника. Прецизном методолошком анализом показано је да су најбитнији синтетизујући елементи и организациони принципи три-

логије, као *нарајивне цјелине вишеј реда, следећи: семантички паралелизам наслова* (чиме се твори посебни гносеолошки потенцијал одређен реториком наслова), *монолошко-асоцијативни модел приповиједања, њодударности хронолошка, њовлачење аутора у њозадину њриповиједања, лајивмотивска композиција, наљашена метатекстуалности, њродимензионалности ликова, модерни њриповједачки њостиујци и њехнике, релативна њематско-мотивска композиционости, сличности мотивационих система њојединачних романа, као и њосијављање надређеној, њрилојивској мотивационој системи, њмотивисано смјењивање рационално-реалистичких и ирационално-фантастичких елемената, редослед збивања, односно њројивцање објективној времена које намеће и редослед ишчијавања њрилојивској њексти, наљашена њоејивизација, односно лиријација њрилојивској њексти, као и укријање нарајивној, лирској и драмској кода* (стр. 196, 210–211). При томе је од изузетног значаја и то што ауторкин језик дјелује као метајезик, који моделује поређење текста и читавог његовог универзума с новим тумачењем.

Татјана Бечановић разматра Лалићеву стваралачку парадигму и заокружује је излагањем са позиције научно утемељеног и јасно систематизованог аналитичког становишта. Књига *Поетика Лалићеве њрилојивје* нуди својеврстан изазов — да преиспитамо модел сопственог читалачког искуства, да се суочимо са пулсирањем кодова који егзистирају у слојевитом ткиву трилогијског уланчавања, да искористимо утемељења наратолошке интерпретације и преточимо је у поетички успјеле примјере приступа књижевном тексту. Дакле, као путоказ ка даљим промишљањима о есенцијалним битностима трилогијски утемељене књижевне структуре. Помјерање ауторкине перспективе посматрања уочава се у њеном ставу да је трилогија отворена *за њрилојивски и дијахронијски дијалој, као и за комуникацију са целокујним Лалићевим ојусом* (стр. 211). Упориште у таквом ставу она налази у Лалићевој експлицитној поетици.

Поетиком Лалићеве њрилојивје Татјана Бечановић је показала постојање трилогијског семантичког система. Њена рецепција и интерпретација, утемељене на уочавању асимилационих и дисимилационих чинилаца Лалићеве поетике, показује тежњу ка реактуелизацији значења Лалићевог опуса, која имају за циљ постизање идеала савремене наратологије — обликовање *крисјалне решејке* књижевног текста.

*

Можемо закључити да приказане монографије припадају ауторима чија је поетолошка позиција беспрекорна, чији су књижевни судови си-

стематични и пројектовани из јасне научноистраживачке перспективе. Монографија *Михаило Лалић* Радомира В. Ивановића, упућује на неопходност плуралистичког приступа у проучавању Лалићевог књижевног дјела — разматрање са многобројних аспеката и кроз дивергентне равни моделовања свијета, уз синергично ангажовање, односно прожимање различитих врста енергије — креативне, интелектуалне и интуитивне. *Поеџика Лалићеве џрилоџије* Татјане Бечановић усредсређена је на наратолошку анализу, која омогућава сагледавање дјела кроз способност тумачења као облика геометризације текста, на једној, и тежњу ка продубљивању значења, на другој истраживачкој равни. Ове монографије занимљиве су још и по томе што, без обзира на то што су методолошки различито позициониране, осликавају потребу цјеловитог и одговорног приступа високоестетском материјалу, односно чињеницу да се подручје књижевне егзегезе (тумачења усмјереног на сáми текст) не може одупријети могућностима једне шире утемељене књижевнотеоријске праксе, која обухвата цјелокупност интерпретативног процеса и нуди могућност за различите облике комуникације, при чему се постулира концепт *нараџивноџ иденџиџијеџа* — укрштања свијета књижевног текста са свијетом читаоца⁶.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Радован Вучковић: *Судбина криџичара*, Свјетлост, Сарајево, 1968.
- [2] Радован Вучковић: *Проблеми џисци и дела*, „Веселин Маслеша”, Сарајево, 1974.
- [3] Радомир В. Ивановић: *Михаило Лалић*, Изабрана дјела, књига 6, Пегаз — Змај, Бигело Поље — Нови Сад, 2004.
- [4] Радомир В. Ивановић: *Андрићева мудроносна џроза*, ИТП „Змај”, Нови Сад, 2006.
- [5] Умберто Еко: *Границе џумачења*, Паидеиа, Београд, 2001.
- [6] Татјана Бечановић: *Поеџика Лалићеве џрилоџије*, ЦАНУ, Подгорица, 2006.
- [7] Зорица Бечановић-Николић: *Херменеуџика и џоеџика*, Геопоетика, Београд, 1998.

⁶ У књизи *Херменеуџика и џоеџика* Зорице Бечановић-Николић наводи се да је основна џреџиџосџавка Рикеровоџ џроучавања џрироде џриџовесџи приповедна интелигенџија, сџособносџи сџварања и разумевања џриче, која насџаје из искусџва приповедне комуникаџије, док исход џеџовоџ херменеуџичкоџ џоухваџа чини коңцеџиџ наративног идентитета, коџи џодразумева да се каракџиер индивидуе или колекџива и сџвара и обликује и изражава џомоћу џриче: човек сџознаје време, свеџи и себе, џриџо-ведајући и џумачећи исџриџоведано. Уп.: Зорица Бечановић-Николић: *Херменеуџика и џоеџика*, Геопоетика, Београд, 1998, стр. 24.

Vesna VUKIĆEVIĆ-JANKOVIĆ

SCIENTIFIC CONTRIBUTION TO THE RECEPTION
OF MIHAILO LALIC'S LITERARY WORK

Summary

This article discusses the aesthetics and poetics in Radomir V. Ivanović's and Tatjana Bečanović's approaches to literary works of Mihailo Lalić. It contains the authors' scientific researches that continue previous investigations in their critical monographs, their specific articulation and certain symbolic overflows, and whose complete meaning is reached in analogies and textual correspondences. One of the aims of this research is possible establishment of a fuller approach to the phenomena of literary heritage, especially in regard to the particular traditional context. Modern process of actualization and interpretation is apparent in its balanced relationship between relational and substantial theory and knowledge from comparable scientific disciplines — narratology, philology, aesthetics and philosophy. Therefore a transparent need of an adapted approach to the literary material that would be focused not only on what a particular work of art meant in the time of its origin, but that should adopt a position of actual moment of reception and should be turned towards uncovering of its universal/timeless values.

Key words: monograph, novel, aesthetics, reception, interpretation